

Utdrag ur

FÅRÖ KYRKA GOTLAND VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPLAN 2009

Ansvariga för vård- och underhållsplanen

Inför upprättandet av denna vård- och underhållsplan för Fårö kyrka har kyrkan och kyrkogården besiktigats av undertecknad.

Ansvariga för vård- och underhållsplanens olika delar anges här nedan.

(Namn inom parentes anger dock att i planen endast använts där angivet besiktningsprotokoll eller åtgärdsprogram, upprättat av resp. namngiven konsult.)

Kyrkobyggnad	Arkitekt Jan Utas
Elinstallationer och åskskydd	(Elingenjör Peter Ström)
Kyrkogårdsmur	Arkitekt Jan Utas
Kyrkogård	Arkitekt Jan Utas
Växtlighet på kyrkogården	Antikvarie Eva Selin
Kalkmålningar	Ej utsedd
Stenarbeten	Ej utsedd
Inventarier av trä	Antikvarie Rebecka Svensson
Inventarier av metall	Antikvarie Rebecka Svensson
Inventarier av sten	Antikvarie Rebecka Svensson
Textilier	(Textilkonsultfirma Lotine)
Kyrkklocka/-or	(Ing. Ingvar Rohr)
Övriga inventarier	Antikvarie Rebecka Svensson

Källförteckning

Otryckta källor

Handlingar i Visby Landsarkiv; Fårö kyrkoarkiv.

Handlingar i Gotlands fornsals arkiv, Visby.

Inventering av inventarierna i Fårö kyrka 1996-2000, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.

Inventering av Fårö kyrkogård, utförd 1996 av antikvarie Roger Öhrman, Gotlands fornsal.

Program för ut- och invändiga reparationsarbeten på Fårö kyrka, Jan Utas 1999.

Tryckta källor

Bernander, J:son, S. Fårö kyrka. I De hundra kyrkornas ö 1968.

Busch, P. m.fl. Skeppsristningar på Gotland, 1993.

C. G. G. Hilfelings gotländska resor 1799-1801 1-2, 1994-95.

Fröberg, E. Fårö, u.å.

Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.

Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.

Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringnings seder, 1985.

Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.

Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.

Sveriges Kyrkor, Gotland bd II, 1935.

Utas, J. Restaureringen av Fårö kyrka 2000-2002. I Byggnadshyttan på Gotland 2001-2002, 2003.

Utas, J., Om gotländska valv: examensarbete i arkitekturens teori och historia Chalmers tekniska högskola, 1971.

Öhrman, R., Sockenmagasin på Gotland, Gotländskt Arkiv 1990.

Händelselista

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1166	Byggnadsår enligt Strelow.	SvK
1324	Byggnadsår enligt Taxuslistan.	SvK
1300-tal(?)	Dopfunten.	SvK
1370-1400	Processionskrucifixet.	SvK
Medeltid	Nuvarande långhuset och tornet byggdes, utformningen av långhusets östparti är okänd. Ev. har ett torn funnits även i Ö (Stora kutatavlan).	GK SvK
1601	Predikstol, numera i Hallshuks kapell.	GK, EF
1618	Stora kutatavlan tillkom. Möjligen målad av den i Visby vid denna tid verksamme Jörgen Maller.	GK GKS
1655	Epitafium över prästfamiljen Johan Berentzson.	SvK
1683	Altartavlan sattes upp.	FK
1692	Ett nytt torn (= tornhuv) färdigställdes och tjärades.	FK
1709	Altartavlan målades (Hilfeling anger att altartavlan tillkom detta år; GK anger t 1700-tal).	FK; Hilfeling, GK
1720	Inköp av 5000 tegelpannor, inskeppade till Lutterhorns hamn.	FK
1723	Kyrkan reparerades: Tegeltak (B: gemensamt sadeltak över kor och långhus), murarna höjdes 1,5 m, kor och långhus lades samman till ett kyrkorum, fönster uppbrutna på bägge långsidorna och i gaveln (sammanlagt 24 st. fönsterbågar), ”valv” (GK ”tredingstak”) av bräder i interiören, putsad och vitkalkad ut- och invändigt.	B GK FK
1723?	Kyrkans östparti förändrades så att långhuset bildade en enkel rektangel (GK anger 1700-talet).	Hilfeling, ATA, GK
	Sakristia på N sidan.	ATA
	Bänkinredning.	ATA
1725	Ny predikstol tillverkad och uppsatt av snickaren Nils Wigman, Visby (GK anger 1740-talet; SvK anger ”1720-51”, Hilfeling anger 1725), varvid den gamla predikstolen överlämnades till Hallshuks kapell.	GK, SvK, Hilfeling EF

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
	Även en liten sakristia med skriftestol, kor(?) och altarskrank tillverkades av Wigman. 14 nya bänkar på "kvinnfolkssidan".	FK
1726	Predikstolen, skriftestolen koret(?) samt gaveln och tvärbjälken mitt över kyrkan målades av Johan Hernell.	FK
	Altartavlan renoverades.	FK
1732	Nya manfolksbänkar gjorda av mästare Engström.	FK
	Dopfunten flyttades "nedre från gången up till Predikstolen".	FK
1745	Tornhuven tjärades.	FK
1746	Inköp av 300 taktegel.	FK
1747	Bänkarna (18 el. 19 st.) och golvet "under tornet" tillverkades, dessutom fattigstock, en fönsterkarm, och ryggstycke till predikstolen, allt nygjordes av snickaren Hans Ödman. Tornhuven "slogs neder af åskedunder ... under Gudstienst" den 9 juli. Matthias murmästare tog ned tornet (= rev de övre delarna?), satte in en fönsterkarm med 2 stora fönster(-bågar?) varvid åtgick 100 mursten, samt "späckade" torn och tak. 1100 taktegel inköptes. Byggmästare Losby från Visby betalades för resa, förslag och ritning till torn.	FK
1748	Muren på tornet höjdes ca 6 m (GK anger 1751, SvK anger 1747 och tornbygget omnämns enligt samma källa 1747, 1751 och 1786-88).	FK, GK, SvK
1750	Trätornet till största delen förfärdigat av byggmästaren Johan Reinicke, Visby.	FK
1751	Tornhuven färdigställdes av Johan Reinicke som fick 100 daler i arvode. Huven hade toureller (småorn) i hörnen.	FK SvK
1757	200 golvstenar inköptes och fraktades från Visby.	FK
	Ett timglas till predikstolen.	FK
1759	Reparationer: murar- och målararbete.	FK
1761	Två nya fönster uppbrutna och insatta (ett i N väggen i NV, m. inskr. 1761 och ett i S väggen "vid altaret"). Ett hål till läktare upptaget i V änden av kyrkan. Golvet (i långhuset?) stenlagt (B: öländsk kalksten). Hela kyrkan putsades och vitkalkades invändigt.	B FK
	Innertaket, predikstolen och bänkarna målades av Magnus Möller.	FK, GK, Inskr.
1767	Lilla kutatavlan.	GK
	Ett materialhus byggdes (kan ev. vara identiskt med den tillbyggnad på N sidan av tornet som syns på teckningen av S(äve) 1864).	FK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1769-70	Tornhuven reparerades och målades.	FK
1771	Tillverkades ”Kyrkodörrar” av Jacob Båta.	FK
1771-72	200 taktegel köptes in.	FK
1776-77	Sten bröts till ”Nya Sacristian” (enligt SvK är 1767 ett troligt år för uppförande av en sakristia på kyrkans N sida).	FK, SvK
1777-78	Två nya kyrkdörrar tillverkades, och kyrkan vitlimmades (sannolikt utvändigt), varvid 16 bössor kimrök användes.	FK
1781-82	200 taktegel samt 2 tunnor kalk för understrykning av teglet inköptes.	FK
1782-83	Alla kyrkfönstren lagades.	FK
1784-85	Luckor tillverkades till sakristian.	FK
1786-87	Tornhuven smordes med tjära och rödfärg. SÖ kyrkodörren lagades och försågs med ett nytt gångjärn.	FK
1788-89	Tornhuven förstärktes genom inläggning av nya ”murband” (=ankarbälkar?).	FK
1790-91	”En dags arbete med Taflornas upsätande i Kyrkan” (FK; ev. avser detta uppsättande av kutatavlorna på S långhusväggen, på platsen för den gamla korportalen, där de enl. foto i ATA hängde o. 1900).	FK ATA
1793-94	Materialshuset reparerades.	FK
1794-95	Tornhuven och fönstren reparerades. Huven målades med olja och färger samt tjära och rödfärg.	FK
1795-96	Sakristitaket och fönstret på V gaveln lagades.	FK
1796-97	Kyrkogolven lades om och en inklädnad gjordes i tornet av sockensnickaren Lars Michelson.	FK
1805-06	Tornhuven målades m.m.	FK
1826	Tornhuven målades med vit, gul och svart linoljefärg samt med falurödfärgsblandad tjära.	FK
1858-1859	Kyrkan erhöll korsform efter ritning av G. Ph. Laurin 1857 (ATA; på ritningen finns den gamla sakristian utritad men ingen tillbyggnad på tornets N sida) genom att kyrkans östgavel revs och ett nytt stort tvärskepp uppfördes. Alla tak täcktes med tegel och fasaderna spritputsades och vitkalkades med släta hörnkedjor, fönsteromfattningar och fönstersmygar. De två medeltida portalerna i S fasaden murades igen och huvudingången förlades till tornets västsida. Tornhuvens toureller (små torn) avlägsnades. Invändigt revs tredingstaket och ersattes av ett flackt trätunnvalv, som i likhet med det nya trätunnvalvet över tvärskeppets reveterades och vitkalkades (de gamla bemålade bräderna återanvändes med den målade sidan	B, GK, ATA, SvK, Inskr.

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1858-1859	uppåt). Predikstolen flyttades till långhusets NÖ hörn och altaret till tvärskeppets östvägg, vilken dekorerades med en sol bakom altaret och tempelkrön ovan dörrarna. Bänkkvarteren i långhuset utökades och all träinredning inklusive de dekorerade bänkluckorna och predikstolen målades och förgylldes av en från Öland inkallad målare. Den gamla sakristian revs och en ny uppfördes i Ö även materialboden revs.	
1875	Läktare med orgel, ursprungligen byggd 1860 av orgelbyggare Frans Andersson, Stockholm, för Vaddö kyrka i Uppland.	GK, ISO
1889	Kyrkklockan, gjuten av Johan A. Beckman & Co, Stockholm.	GKR
1913	Kaminuppvärmning (två kaminer i långhuset) samt väggparti med pardörrar i tornbågen efter ritning av N. Pettersson, Visby.	ATA
1924	Kalkmålning av väggar och valv i kyrkorummet samt limfärgsmålning av väggar och tak i sakristian. Målning av innerdörrar. Reparation av tegeltaken.	ATA
1931	Tornhuven reparerades genomgripande.	ATA
1947	Rokokomålningarna på bänkluckorna togs fram av konservator Bertil Bengtsson.	GF ATA
1950	Tegeltaket på tvärskeppet omlagt på tät bördning.	ATA
1951	Ändring av dörrarna till sakristian genom nya dörrblad och övermålning av tempelkrön.	GF
	Övermålning av solstrålarna vid altaret.	ATA
1954	Tegeltaket på långhuset omlagt på tät bördning.	ATA
	Stuprör i hörnen.	GF
	Restaureringsförslag av arkitekt Rolf Berg, Stockholm, ej utfört.	GF, FKR
1960	Bårhus efter ritning av arkitekt Rolf Berg, Stockholm (FKR anger 1950-talet).	ATA, FKR
	Blixtnedslag i tornet, smärre skador.	GF
1961	Kyrkogården utvidgades.	ATA
1963	Ombyggnadsförslag av länsarkitekt Olle Karth, Visby, ej utfört.	GF, FKR
1967-69	Omfattande inre (1967-68) och yttre (1969) restaurering efter förslag av arkitekt Carl-Olof Deurell, Stockholm: sakristians tegeltak lades om (utfördes 1967-68), åskledare monterades, putsen lagades och fasaderna avfärgades. Invändigt togs vedkaminerna bort och istället installerades elvärme samt elbelysning, trätunnvalven värmeisolerades. Nya golv lades i långhuset med värmeisolering i bänkkvarteren, tvärskeppets	GK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1967-69	golv lades om och hyvlades. Bänkarna byggdes om och antalet bänkar minskades. Under läktaren inreddes ett väntrum och ett förråd. Vindfången innanför tvärskeppsportarna togs bort. Golvet i tornet sänktes och belades med kalkstensplattor (från långhuset). Textilskåp i sakristian. Äldre målningar togs fram på predikstolen. Ev. flyttades kutatavlorna från S långhusväggen till V väggen under läktaren. Tvärskeppets tak- och valvkonstruktioner förstärktes. Byggmästare Henning Werkelin, Fårö. Konservator Erik Olsson, Sanda.	GF, FKR, ATA
1970	Orgeln reoverades.	ISO
1989	Nytt trägolv i vän 1 tr. i tornet, lagt ovanpå ett gammalt golv. Byggnadshyttan.	GF
1990	Minneslund på kyrkogården.	ATA
1997	Reparation av kyrkans fönster av Byggnadshyttan.	GF
1998	Beslut av Länsstyrelsen om restaurering av orgel av Tomas Svenske AB.	ATA
1999	Konserverades 2 st. gravhällar av Stenkultur AB, de står lutade mot utomhus mot en vägg.	ATA, GF
	Renovering av sidenmässhake av HV Ateljé. Beslut av Länsstyrelsen om installation av belysning i orgelns notställ samt belysning av orgel.	ATA
2000-2001	Genomfördes en yttre restaurering efter förslag av arkitekt Jan Utas, Visby: Tegeltaken lades om (skyddsbelagd asfaltpapp), tornhuven och fasaderna sågs över, nytt åskledarsystem monterades och snickerierna i fönster och dörrar målades.	B
2002	En inre restaurering genomfördes efter förslag av arkitekt Jan Utas, Visby: Tornportalens panel reparerades och kompletterades. Valven reveterades, putsades och avfärgades. De delar av tunnvalvet som utgörs av återanvända bemålade bräder (1761) konserverades. Väggarna lagades, rengjordes och kalkades, rester av väggmåleri dokumenterades. Runt altaret återskapades ett dekormåleri från 1800-talet. Trägolven slipades och oljebehandlades, stengolvet rengjordes. Inventarierna rengjordes alternativt konserverades och omdisponerades. Värmeanläggningen kopplades till ett nytt styrsystem som regleras efter luftfuktighet. Belysningen kompletterades. Textilerna sågs över och förvaringen förbättrades. Orgelfasaden konserverades. Ljusstakar och metallföremål restaurerades av Dahlströms metallgjuteri HB. Ett bord konserverades av Byggnadshyttan.	GF

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
2003	Konservering av antependium av Västsvensk konstateljé.	ATA
2006	Knäfallet på altarringen kläddes om.	GF

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm (25/10 2007).
B	Utas. J. (red.), Byggnadshyttan på Gotland 2001-2002, 2003.
EF	Fröberg, E. Fårö, u.å.
FK	Handlingar i Landsarkivet i Visby; Fårö kyrkoarkiv.
FKR	Bernander, J:son, S. Fårö kyrka, ingår i De hundra kyrkornas ö, 1968
Hilfeling	C. G. G. Hilfelings gotländska resor 1799-1801 1-2, 1994-95.
GK	Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringningsseder, 1985.
GKS	Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989: II, Linköping och Visby stift, 1990.
Inskr.	inskrift i kyrkan
o.	omkring
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
Strelow	Nilssøn Strelow, H., Cronica Guthilandorum, 1633.
SvK	Sveriges Kyrkor, Gotland bd II, 1935.
t.	tidigt